

УДК 347.191.11:008

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ І ТАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Т.В. Хайлова, к.н. з держ. упр., доцент кафедри господарського права ДЮІ МВС,
Б.В. Деревянко, к.ю.н., ст. викладач кафедри господарського права ДЮІ МВС

У зв'язку зі зростанням важливості підвищення економічного потенціалу країни й забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави постає необхідність у приділенні значної уваги до проблеми обґрунтування й реалізації ефективної національної стратегії держави.

Поняття «економічна безпека» є новим у лексиконі української науки й органів державної влади. Економічна безпека є синтетичною категорією політичної економії, політології та права, тісно пов'язаною з категоріями економічної незалежності, суверенітету, стабільності, економічного зростання.

З'ясування суті, уточнення поняття економічної безпеки, пропозиція стратегічних і тактичних заходів управління нею дозволять отримати підґрунтя, на яке будуть спиратися усі наступні дослідження, спрямовані на правове забезпечення економічної безпеки держави і підприємництва.

Хоча дослідженням і подоланням проблем, пов'язаних з економічною безпекою як такою й економічною безпекою держави, займалася значна кількість вітчизняних і зарубіжних вчених (Л. Абалкін, С. Афонцев, В. Сенчагов, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Лепехін, А. Ілларіонов та ін.), проте уточненню поняття економічної безпеки підприємництва чи окремих суб'єктів господарювання і визначенню стратегічних і тактичних заходів управління економічною безпекою підприємництва достатньої уваги приділено майже не було.

Цим зумовлюється актуальність, на основі якої формулюється ціль статті – аналіз поняття економічної безпеки, основних її положень, розробка і пропозиція на їх основі стратегічних і тактичних заходів управління економікою.

В енциклопедичній літературі економічна безпека визначається як створювані державою умови, що гарантують недопущення нанесення господарству країни непоправної шкоди від внутрішніх і зовнішніх загроз [1, с. 699] або як стан захищеності економіки держави від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз. Економічна безпека забезпечується ефективністю системи державного регулювання економічних відносин, відсутністю структурних диспропорцій, монополізму виробників, фінансовою та технологічною незалежністю національної економіки від інших країн, економічною інтеграцією у світову економічну систему, запобіганням впливу за кордон національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку, протидією криміналізації суспільства та діяльності тіньових структур [2, с. 130].

Отже, економічна безпека є складним економіко-політико-правовим явищем і є складовою національної безпеки України.

С.А. Афонцев виділяє три підходи до визначення національної економічної безпеки: через поняття «інтереси», «усталеність» і поняття «незалежність» [3].

Відомий російський дослідник проблем економічної безпеки держави В. Сенчагов розглядає сутність економічної безпеки як стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість економіки, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [4].

Не можна погодитися із твердженням, що усталеність і безпека – тотожні поняття. Ці поняття характеризують стан економіки, проте якщо усталеність економіки характеризує міцність і надійність її елементів, зв'язків всередині системи, спроможність витримати внутрішні й зовнішні навантаження. Економічна безпека – це зумовлена системою політичних та економічних інститутів держави система захисту норм економічної поведінки суб'єктів підприємництва.

А. Ілларіонов розглядає економічну безпеку як сукупність умов, що забезпечують виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом [5].

Другий підхід, що достатньо широко розвивається представниками різних наукових шкіл економічної безпеки, є підхід «сумарної ієрархічності» концепції економічної безпеки. Так, Г. Пастернак-Таранущенко, що підтримує цю позицію, передбачає, що економічна безпека групи є арифметичною сумою економічної безпеки її членів, а економічна безпека держави є сумою економічної безпеки громадян та їх об'єднань. Економічна безпека визначається цим автором як стан держави, за якого забезпечується стабільність її існування і створюються найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави [6].

Погоджуючись із тезою Г. Пастернак-Таранущенко про те, що економічна безпека тісно пов'язана з іншими компонентами національної безпеки, тим не менше, слід зазначити, що уявлення автора про просту суму вищезначених компонентів є надто спрощеним. Як правило, ніхто з дослідників не пояснює взаємозв'язку інституту економічної безпеки з іншими політичними, економічними та правовими інститутами, а також не дає чіткої дефініції стану економічної безпеки (небезпеки) відносно окремого об'єкта. Крім цього, послідовники окресленого підходу не беруть до уваги ряд важливих аргументів «проти», одним з яких є наступний – люди можуть бути членами різних організацій, які мають конфліктні інтереси, а, відповідно, впливають на економічну безпеку один одного.

На відміну від існуючих підходів до визначення місця і ролі економічної безпеки в системі державного управління, що розглядають лише функції виявлення, попередження, захисту і покарання за скоєння злочинів, нами пропонується розширити розуміння функціональної сфери інституту економічної безпеки.

Підґрунтя для розуміння економічної безпеки як інституту державного управління було закладено академіком Л.І. Абалкінім, яким визначено структуру функцій економічної безпеки держави як таку, що складається із трьох частин: економічної незалежності, стабільності і усталеності національної економіки, що передбачає захист власності, утворення умов і гарантій для здійснення підприємницької діяльності, спроможність до саморозвитку і прогресу [7].

До функцій інституту економічної безпеки повинно входити як формування норм економічної політики держави і норм поведінки суб'єктів підприємництва, так і реформування цих норм у випадку втрати їх адекватності.

Досвід економічно розвинених країн показує, що в існуванні інституту економічної безпеки зацікавлені як держава, так і підприємництво. Держава в соціально орієнтованій ринковій економіці має функції, більшість яких націлено на забезпечення ефективного здійснення підприємницької діяльності. З боку підприємців існує така ж глибока зацікавленість у своїй економічній безпеці, оскільки держава формулює «правила гри» й узгоджує інтереси економічних суб'єктів на основі реалізації принципів справедливості й ефективності.

Аналіз стратегічних планів і програм розвитку України на період до 2010 року показує, що метою реформ, які здійснюються в нашій країні як у політичній, так і в соціальній сфері, є побудова соціально-ринкового господарства. Тому особливого

вивчення вимагає система економічної безпеки країн, у яких використовується така модель.

Серцевиною системи економічної безпеки є особлива, притаманна даній країні, модель взаємовідносин між бізнесом і державою. Аналіз свідчить, що системі економічної безпеки України притаманні наступні риси:

- пріоритетний розвиток, підтримка, захист інтересів великого бізнесу, представники якого мають вплив на формування законів й економічної політики країни. Оскільки в Україні великий бізнес, як правило, зосереджено у видобувних галузях, такий вид відносин стимулює експортоорієнтований тип економіки. При цьому страждають інтереси малого та середнього бізнесу, що працює на внутрішній ринок;
- невизначеність статусу підприємця у порівнянні зі статусом чиновника або депутата. Як відзначає В. Лепехін, важливим соціальним фактором сучасної ієрархії інтересів є специфічна структура поставторитарного суспільства, що визначає граничну маргінальність усіх соціальних груп, невизначеність і політичну несформованість інтересів більшої частини населення при відносній невизначеності інтересів економічної еліти [8, с. 97-98].

Дослідження проблем економічної безпеки у вітчизняній науці не зачіпають ряд важливих проблем:

- практично поза увагою дослідників залишаються внутрішні загрози безпеці, особливо породжувані незбалансованістю економічних і політичних інститутів, ринку і держави. Дослідження акцентуються лише на зовнішній взаємодії української держави з іноземними контрагентами – іншими державами та їх об'єднаннями, транснаціональними корпораціями. Внутрішні джерела загроз – суперечливість і незбалансованість економічної стратегії і політики, дисбаланси у регіональному розвитку, трансформації ідеології та культури, не дивлячись на їх актуальність, залишаються поза дослідницькими інтересами;
- досі не досліджено коло проблем, пов'язаних із взаємодією систем економічної безпеки на різних рівнях, наприклад, «особа – підприємство», «підприємство – держава», «регіон – держава» тощо. Відсутність як досліджень, так і нормативно-правових розробок у цій сфері призводить до того, що «правила гри» між основними агентами економічної безпеки лишаються неврегульованими. Найбільш яскравим прикладом конфліктів у зовнішньоекономічній сфері внаслідок цієї неврегульованості є антидемпінгові процеси проти українських металургійних заводів. Захищаючи свої інтереси, американські і європейські металургійні підприємства використовують переваги корпоративної і некорпоративної моделей економічної безпеки: високий рівень організованості бізнесу і держави, наявність спеціальних інститутів, організованих спільно підприємством і державою, до функцій якого входить розробка і прийняття рішень у випадку, якщо порушуються інтереси виробників.

У фокусі нашого дослідження знаходиться саме механізм взаємодії двох найважливіших систем, що забезпечують економічну безпеку країни – ринка і держави, які утворюють систему економічних, політичних та правових інститутів. Невідрегульованість взаємодії ринка і держави, неефективне управління і умисно деструктивне втручання у функціонування системи безпеки утворює загрози, що за певних випадків призводить до економічної шкоди.

Метою системи економічної безпеки є захист і забезпечення економічного порядку регламентованими методами і засобами. Під економічним порядком розуміється модель, організаційна структура економічних інститутів та відносин. Економічний порядок знаходить відбиття в Конституції, Господарському кодексі, законах, програмах і державній економічній політиці.

Система економічної безпеки покликана вирішувати наступні кардинальні для суспільства задачі: формування і забезпечення ефективного функціонування економіки; здійснення цілеспрямованої координації усіх видів економічної діяльності; захист принципу економічної і соціальної справедливості.

Роль головних факторів реалізації найбільш важливих стратегічних завдань програми відведено саме інституціональним перетворенням ринкового типу. Це, в першу чергу, оптимізація структури форм власності, формування прошарку ефективних власників і стратегічних інвесторів, проведення податкової реформи. Усе це безпосередньо або опосередковано буде сприяти переходу до ефективної галузевої структури суспільного виробництва, поліпшенню ринкового середовища, зокрема, інвестиційного клімата, розширенню участі національного капіталу у світогосподарських процесах.

Розуміння національної економічної безпеки базується на наступних визначальних постулатах:

1) економічна безпека є багатоаспектною, багаторівневою категорією, що окреслює системну взаємозалежність між економічною, соціальною, екологічною, військовою безпекою між безпекою осіб, громадян, підприємств, їх об'єднань, інших ділових чи суспільних об'єднань, галузей і регіонів, тобто тих об'єктів, які складають економіко-політичну систему суверенної держави;

2) системне уявлення про економічну безпеку полягає у дослідженні локальних і системних небезпек (загроз).

Розуміння економічної безпеки з точки зору системного підходу і принципів стратегічного управління є новим у теорії і методології економічної безпеки і дозволяє підвести наукову базу під усі етапи, норми, правила і процедури державного управління економічною безпекою.

Аналіз практики побудови і функціонування систем економічної безпеки у західних країнах (США, ФРН та ін.), а також у Російській Федерації й Україні, практики служб державної безпеки, а також проведене дослідження підходів до розуміння економічної безпеки, уточнення її поняття, її систематизація засвідчують, що в якості стратегічних і тактичних заходів управління економічною безпекою можна запропонувати:

1) визначення органами державного управління і державної безпеки тих причин загальнодержавного рівня, у ліквідації яких вони не мають реальних можливостей брати участь; залучення суспільних організацій до дослідження, сигналізації, контролювання загроз економічній безпеці на різних стадіях їхнього прояву і розвитку;

2) уточнення функціональних повноважень органів державного управління, місцевого самоврядування щодо управління економічною безпекою, за якого оптимальність задач впливатиме з реальних можливостей певного органу і специфіки засобів та методів, які ним застосовуються;

3) залучення усіх органів державного управління до встановлення причин і умов виникнення загроз, які може бути локалізовано або усунено можливостями органів державного управління, включаючи СБУ;

4) забезпечення високопрофесійного вирішення нагальних завдань шляхом застосування обґрунтованої системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу підприємств, дбайливого ставлення до спеціалістів і накопиченого досвіду.

Локальне попередження загроз економічній безпеці повинно будуватися шляхом впливу на всі елементи механізму реалізації причинності:

1) не припускати зв'язку між взаємодіючими сторонами, такими як сприятливі умови для скоєння економічного злочину й особа, здатна на скоєння такого злочину;

2) при наявності взаємодії, що призводить до економічної шкоди, заважати розвитку ситуації у бік ситуації кризи, з якою пов'язано настання шкідливих, інколи незворотних наслідків.

Забезпечення економічної безпеки на тлі трансформації економічних, політичних і правових інститутів, значної криміналізації суспільства вимагає не лише знань і досвіду, але й всебічної підтримки з боку населення і держави, залучення і зацікавленості в забезпеченні економічної безпеки підприємництва, суспільних організацій, органів місцевого самоврядування.

Саме завдяки системній роботі вищезазначених організацій і докладання ними конструктивних зусиль може бути досягнуто максимальні показники колективної економічної безпеки держави і підприємництва. І виключно на виявлення резервів цього повинні бути спрямовані майбутні дослідження за визначеною проблематикою.

РЕЗЮМЕ

У статті розкрито різні поняття економічної безпеки, вивчено механізм взаємодії ринку та держави, запропоновано стратегічні і тактичні засоби управління економічною безпекою держави і підприємництва.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрыты различные понятия экономической безопасности, изучен механизм взаимодействия рынка и государства, предложены стратегические и тактические средства управления экономической безопасностью государства и предпринимательства.

SUMMARY

The article deals with the various notions of economic security, the mechanism of relations between the market and a state, tactic and strategic means of governing economic security of a state and business activity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2004. – 720 с.
2. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко... В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
3. Афонцев С.А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу // МЭ и МО. – 2002. – № 10. – С. 30-39.
4. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97-118.
5. Илларионов А. Критерии экономической безопасности // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 49-56.
6. Пастернак-Таранущенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: Підручник / За ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
7. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // Вопросы экономики. – 1994. – № 12.
8. Лепехин В. Предпринимательство и власть в современной России // Власть. – 1993. – № 4. – С. 16-21.